

Артемьева Светлана Васильевна Учитель-логопед МБДОУ ЦРР д/с «УЛЫБКА» им. П.И.
Борисовой Чурапча/Чурапчинский
Методический материал «АПТААХ ООҢҢЬУУРУМ» (Босуобуйа)

Саха өрөспүүбүлүкэтин Чурапчы улууһа (оройуона) муниципальной тэриллии
Чурапчы сэлиэнньэтин П.И.Борисова аатынан оскуолаҕа киириэн иннинээҕи
«Улыбка» оҕо саада – оҕону сайыннарар киин» муниципальной, бюджет оскуолаҕа
киириэн иннинээҕи саастаах оҕолору үөрэхтээһин тэрилтэтэ

«АПТААХ ООҢҢЬУУРУМ» босубуйа

Логопед:

Артемьева Светлана Васильевна

Чурапчы, 2019

Быһаары

Кэнники кэмнэ төрөөбүт тылбыт дорҕоонун уһуяан оҕотуттан саҕалаан оскуола үөрэнээччитигэр тийэ булкуйан санарыы, суругунан үлэбэ сыһа-халты суруйуу үксээбитин бэлиэтибит, холобура:

- уһун аһаҕас дорҕоону кылгатын эбэтэр кылгас аһаҕас дорҕоону уһатан санарыы, суругунан үлэбэ сыһа суруйуу;
- [н] төрүт мурун дорҕооммутун [Н] дорҕоонунан сыһа санарыы (уһа-ханас диэх оннугар уһа-ханас), [б] дорҕоону [Х] () дорҕоонунан у.д.а бүтэй дорҕооннору булкуйан санарыы, суругунан үлэбэ булкуйан суруйуу.

Итинник кыһалҕаны уҕарытарга, оҕо төрүт тылын дорҕоонун көннөрүүгэ, сайыннарыыга анаан хамсаныы тэтиминэн сөбүлээн эрчиллэригэр, үөрүүнэн оонньуугар, бэйэтэ эрдэ сыһа санарар дорҕоонун сөпкө арааран истибитин, санарбытын да билимнэ хааларын курдук, арыый сонун, интэриэһинэй «АПТААХ ООҢҢУУРУМ» 2019 сыллаахха айыллан оһуһуллубута.

Бастакы, төрүт дорҕоонно анаммыт «Дорҕоон дуола» көбүөрүм «Санарар чуораанчыгым» иккис кинигэбэр бэчээттэнэн тахсыбыт эбит буоллаҕына, бу иккис «АПТААХ ООҢҢУУРУМ» бэчээккэ тахса илик босуобуйа, ол эрэн ааптарскай “Тыл сүһүөбүн тутула кэһилиитин көннөрөн сайыннарыы” кууруспар(практическай үлэбэр сүһүөбү кытта үлэбэ туттар буолан) киллэрэбин.

Педагогтар сэнээриилэринэн, киэн эйгэбэ өрөспүүбүлүкэ иһинэн тыл сайдыытын хайысхатыгар уһуяан, оскуола үлэһиттэригэр остуол оонньуутун уонна сиргэ(муостаҕа) тэлгэнэр көбүөр быһыытынан туһаныыга ананан тарҕаммыта.

«АПТААХ ООҢҢУУРУМ» хамсаныы тэтиминэн уһун-кылгас аһаҕас дорҕоонтон саҕалаан, аһаҕас уонна бүтэй сүһүөхтэри, биер сүһүөхтээх тылга дорҕоону көннөрөн сайыннарыыга, ситимнээх сананы, тылы-өһү, хоһоону дорҕоонноохтук ааҕыыны, өйдөөн хаалар дьобуру сайыннарыыга, көннөрүүгэ, чинэтиигэ аналлаах айыллыбыта.

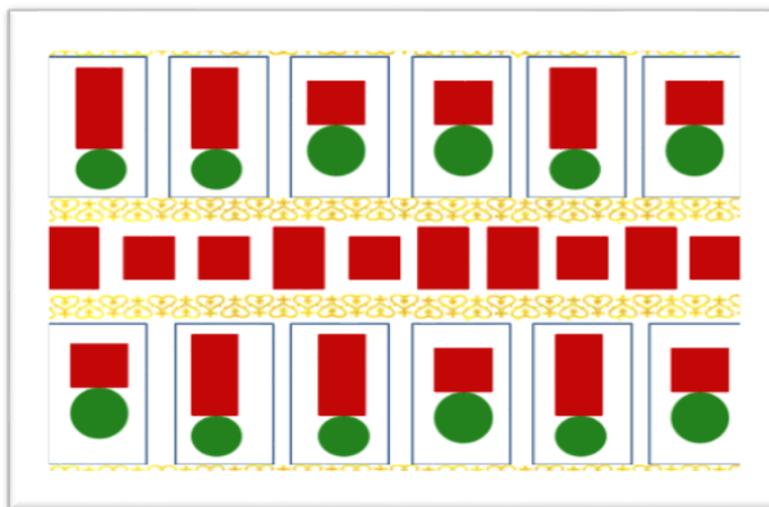
Сыала: ийэ тыл дорҕоонун хамсаныы тэтиминэн сабыылаах уонна аһаҕас сүһүөхтэргэ, тылга сөптөөхтүк истии, чуолкайдык санарыы.

Соруктар:

- кыраччаан төкүнүйэ, сыылла сылдьан, “түөрт атаһа” буолан, ытыһынан, атаҕынан тэпсэн ийэ тылын дорҕоонун бэлиэтин илэ бигээн, эттигин бүс-бүтүннүүтүн хамсаныытынан билэн, бэйэ нөнүө интэринэн дорҕоону, сүһүөбү, биер сүһүөхтээх тылы хамсаныы тэтиминэн истэри, санарары оонньуунан эрчийэн сайыннаран көннөрүү;
- дорҕоон уратытын сүһүөххэ, тылга этин сиинин бүтүннүүтүнэн билинэн хамсаныы тэтиминэн икки атаҕар ойон, кылыһан болҕойон арааран истэр, санарар дьобурун көннөрөн сайыннарыы;
- саха тылын үөрэтиэн баҕалаахха хамсаныы тэтиминэн санардан дорҕоону, сүһүөбү, тылы, тылы-өһү судургутук үөрэтиигэ ылынар үөрүйэбин олохсутуу;
- хамсаныы тэтиминэн санарар кэмнэ сөпкө тыһаар сатабылын сайыннарыы;
- хамсаныы тэтиминэн санаран сананы билии уонна оонньууттан дьиннээх дуоһуууну ылыы;
- хамсаныы тэтиминэн оҕо толкуйдуур дьобурун, этин-сиинин эрчийи;

- хамсаны тэтиминэн араас оонньуунан равнессиены сайыннары;
- хамсаны тэтиминэн бөлөбүнэн сангардан ооньуурга биир сомоҕо буолан бэйэ-бэйэҕэ көмөлөһөргө, бэйэ-бэйэни көрүнэн көннөрүөргэ иитии;
- үөрэнээччи аабытын, суругунан үлэтин хамсаны тэтиминэн сангардан ооньоон эрчийэн тупсары, сайыннаран, көннөрөн үөрэтии.

«АПТААХ ООНЬУУРУМ» (икки көрүгнээх)

Матырыйаала:

1. Остуол ооньуутугар оҕо ахсаанынан А4 эбэтэр А3 саҕа кумааҕыга бэчээттэнэн ламинаттамыт көрүнэ, алын кылаас оҕотун кытта үлэттэн быһа тардыы видеота:
 - https://vk.com/clip490175596_456239075?c=1 ;
 - Бөлөбүнэн дьайымалтан быһа тардан https://rutube.ru/video/private/2948108d158a78c101b1318f3a91e34c/?p=fnQDx7PFSwO_diiqkWVfYow
 - сахалыы сангарыан баҕалаах оҕону сахалыы үөрэтииттэн быһа тардан <https://rutube.ru/video/private/106ba9b3d7f3f48cb9533ff7ccdf792e/?p=foAYClj5E84cpLEtEIIKQQ>
2. Сиргэ(муостаҕа) тэлгэнэр көбүөр баннер (3x2 саҕа).
 1. Босуобуйа туохха туһуламыта:
 1. **Көбүөргэ уна кырыытыттан саҕалыырга сабыылаах сүһүөхтэрдээх(уна-ханас өрүтэ), оттон ханас өттүттэн саҕалыырга аһаҕас сүһүөхтэн(уна-ханас өрүтэ) саҕаланар, сиргэни баттаан көрөн билис:**
 - https://vk.com/clip490175596_456239031?c=1
 - Ойуоккалаан бүтэй сүһүөбү ааҕабыт <https://rutube.ru/video/private/ea29ef11be3ef7592ea89f46fc90ef89/?p=tovyPV6yNSd69kU2Tmr1gw>
 2. **Көбүөр хаба ортотунан «Дорҕоон ыллыга» кылгас-уһун аһаҕас дорҕоонноор бэлиэлэрэ баар, манна оҕолор хамсаны тэтиминэн бу курдук ооньоон эрчиллэбит(дьайымалтан быһа тардыыны сиргэнэн көр):**

- “Түөрт атах” буолан, ытыһынан төрүт тылын доржоонун бэлиэтин илэ бигээн, эттигин бүс-бүтүннүүтүн хамсанытынан билэн, бэйэ нөнгүө ингэринэн доржоону, сүһүөбү, биир сүһүөхтээх тылы хамсаныы тэтиминэн истэри, санарары оонньоунан эрчийэн сайыннаран көннөрүү (дьайымалтан быһа тардыыны сигэнэн көр) <https://rutube.ru/video/private/a6f7c13954878e943df45716ec3df604/?p=Ux2FCZ5KnMkA8V7iacFqGw>
- Атабынан үктэнэн, тэпсэн ийэ тылын доржоонун бэлиэтин илэ хамсанытынан билэн, бэйэ нөнгүө ингэринэн доржоону, сүһүөбү, биир сүһүөхтээх тылы хамсаныы тэтиминэн сөп түбэһиннэрэн санаран истэри, санарары эрчийэн сайыннаран көннөрүү(дьайымалтан быһа тардыыны сигэнэн көр) <https://rutube.ru/video/private/0ae3f10a1360baea7086b0e096f2dfe4/?p=jL7xm4SgIkidx7n9nc5PmQ>
- Кылгас [Ө] – уһун [ӨӨ] аһаҕас доржоону мэхэй нөнгүө аһан хамсаныы тэтиминэн санарары. Иккиэ буолан оонньоу. <https://rutube.ru/video/private/ed7e368775d2a1117db419bbea84e30b/?p=MwOR-FqDJHrEPGpSdVXFpg>
- Кылгас [Ү] – уһун [ҮҮ] аһаҕас доржоону хамсаныы тэтимигэр сөп түбэһиннэрэн оһуокай хамсанытынан оонньоон сөпкө санарары -https://rutube.ru/shorts/private/b4a502104d49159258715f637ef68cf0/?p=LwynwavKItSIPHlhdp_6bw
- Бөлөбүнэн үлэ дьайымалыттан. Кылгас [Ө] – уһун [ӨӨ] аһаҕас доржоону хамсаныы тэтиминэн санарары <https://rutube.ru/video/private/f5085b92a8da592dc942a29311209739/?p=dRNFbiA9UXwdljwuJk-MdA>
- “Тайах кыыл хаамытынан” https://vk.com/clip490175596_456239355?c=1

3. «Доржоон ыллыгын» икки уһа-ханас кырыытыгар «Оһуордаах далаһа» анаммыта:

- оһо равновесиятын булунаан хаамытыгар, хамсаныы тэтиминэн санаран араастаан оонньоон эрчиллиигэ, аһсааны үөрэтиигэ <https://rutube.ru/video/private/6608de5982fcee26bb0e4bdf14bb775c/?p=g2nBbxLzL9DYT1odZbvH-w> ; https://vk.com/clip490175596_456239030?c=1
- хамсаныы тэтиминэн санаран куолаһы уларытан санарарыны сайыннарыыга, уоскуйууга оонньоу эрчилли https://rutube.ru/video/private/6fb3c5ee1d32a3559c8a9d44b8693055/?p=5U949XOG_WKXKi5VM67T4Q

Бу « АПТААХ ООНЫУРУМ» босуобуйаны хас биирдии төрүт тылынан үлэлиир педагог тыл сайдыытын эйгэтигэр уһууаанна, оскуолаҕа киириэн иннинээҕи саастаах оһотуттан саҕалаан оскуола үөрэнээччитигэр тийэ, оһо аһсааньтан тутулууга суох(биирдиилээн уонна бөлөбүнэн) араастаан оонньоуну уларытан, эбэн туһаныан сөп.

Туһаммыт кинигэлэрим:

1. Алексеев М.П. – Дапсы Саха тылын үйэлээх үгэһин тылдыта. – Дьокуускай: Бичик, 2005 – 269 с.
2. Артемьева С.В. Сангарар чуораанчыгым. – Дьокуускай, 2020.
3. Дьячковский Н.Д. Саха билинни тыла. – Дьокуускай, 2000.
4. Выготский Л.С. Мышление и речь: собр. Соч.: в 6 т. М.,1982. Т.2. 504 с.
5. Егинова С.Д. Саха тыла: тылы ырытыгы халыыба - Дьокуускай, 2002 –84 с.
6. Лалаева Р.И., Венедиктова Л.В. Диагностика и коррекция нарушений чтения и письма у младших школьников. – СПб.: Союз, 2011.
7. Сахалыы таба суруйуу тылдыта / Саха Респ. наукатын акад. Гуманит. чинчийии ин-та; Редкол.: В.М. Анисимов уо.д.а. – Дьокуускай: Сахаполиграфиздат, 2002. – 543 с.
8. Филиппов Г.Г., И.П. Винокуров Саха тыла: грамматика ыйынньыга. - Дьокуускай: Бичик, 1996 – 188 с.
9. Фотекова Т.А. Тестовая методика диагностики устной речи младших школьников: метод. пособие / Т.А. Фотекова. – М.: Айрис-пресс, 2009.